

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ВЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КРИПТОВАЛЮТИ****PROBLEM QUESTIONS OF INVESTIGATION CRIMES WHICH
WAS DONE USING THE CRIPTOCURRENCY**

Шаповалова К.Р., студентка

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню питання проведення слідчих дій, пов'язаних із розкриттям злочинів із використанням криптовалюти. Визначено, що в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутній механізм звернення до слідчого судді щодо проведення слідчих чи негласних слідчих розшукових дій у розслідуванні злочинів, пов'язаних із криптовалютними операціями. Встановлено, що наразі існує можливість визначення особи, котра здійснила дії із застосування криптовалюти, тобто цифрова валюта не є абсолютно анонімною. У статті проаналізовано практику з проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо криптовалюти та визначені законодавчі прогалини в цьому питанні. На основі наукових і практичних даних запропоновано внесення доповнень до Кримінального процесуального кодексу України щодо розслідування злочинів із застосуванням криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, електронний гаманець, негласні слідчі дії, розслідування злочинів, цифрова валюта.

Статья посвящена исследованию вопроса проведения следственных действий, связанных с раскрытием преступлений с использованием криптовалюты. Определено, что в действующем уголовном процессуальном законодательстве отсутствует механизм обращения к следственному судье о проведении следственных или негласных следственных розыскных действий, связанных с расследованием преступлений с криптовалютными операциями. Установлено, что в настоящее время существует возможность определения лица, которое осуществило действия по применению криптовалюты, то есть цифровая валюта не является абсолютно анонимной. В статье проанализирована практика с проведением негласных следственных розыскных действий по криптовалюте и определенные законодательные пробелы в этом вопросе. На основе научных и практических данных предложено внесение дополнений в Уголовный процессуальный кодекс по расследованию преступлений с применением криптовалюты.

Ключевые слова: криптовалюта, электронный кошелек, негласные следственные (розыскные) действия, расследование преступлений, цифровая валюта.

The observance of the rights, freedoms and interests of human and citizen is an important issue during the conduct of secret investigative actions. The article is devoted to the study of the issue of conducting investigative actions related to the disclosure of crimes with the use of cryptography as a way of doing crimes. It is determined that in the current criminal procedure law there is no mechanism for applying to an investigating judge to conduct investigative or secret investigation investigations involving investigations of crimes related to crypto-currency transactions. It is established that at present it is possible to identify the person who has taken actions on the use of cryptographic, that is, the digital currency is not completely anonymous. The article analyzes the practice of conducting clandestine investigative actions on crypto-currency issues and identifies legislative gaps in this issue. It was investigated the decision of the national court regarding the investigation of the crime with the cryptocurrency (bitcoin) in the context of the rule of law and the decision of the European Court of Human Rights. A gap was found in the existing Criminal procedural code in the article 2691. On the basis of scientific and practical data, it is proposed to add some additions to the criminal procedural code for investigating crimes with the use of cryptography. Ukrainian criminal procedural legislation should be improved in accordance with the modern requirements and technology development.

Key words: cryptovolume, electronic wallet, secret investigative actions, crime investigation, digital currency, perfection of the criminal-procedural code.

Практика застосування Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України свідчить про те, що закон не повною мірою відповідає вимогам сучасності. Науковцями та практиками була привернута увага до значної кількості нормативних колізій і прогалин правової регламентації на кожній стадії кримінального судочинства. Наслідком нейтралізації цих негативних явищ стали численні поправки та поява нових норм у КПК під час останньої редакції. Зміни кримінального процесуального законодавства України мають враховувати те, що світ постійно змінюється, з'являються нові процеси і технології. Не є винятком і сфера розрахунків та платежів. Так, із виникненням та обігом криптовалюти гостро постало питання її правового регулювання на національному та міжнародному рівнях, адже операції з її обігу мають бути законодавчо врегульованими. Зміни КПК мають, з одного боку, відповідати вимогам гуманізації національного законодавства, впровадження європейських цінностей і міжнародних практик, з іншого – бути ефективними стосовно розслідування злочинів, пов'язаних із використанням сучасних систем і технологій.

До системи негласних слідчих розшукових дій (далі – НСРД), закріпленої у главі 21 КПК України, входять аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, накладення арешту на корес-

понденцію, її огляд і виїмка, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, негласне обстеження публічно недоступних місць, житла та іншого володіння [5]. КПК України передбачає застосування моніторингу банківських рахунків як самостійної НСРД (ст. 2691 КПК України), але моніторинг рахунків, де зберігаються криптовалюти, не підпадає під диспозицію цієї статті, що викликає складнощі у розслідуванні злочинів. Актуальним є розслідування таких злочинів, як фінансування тероризму (ст. 2585 КК України), легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом (ст. 209 КК України), в котрих активно застосовується криптовалюта. Служба безпеки України спільно з Генеральною прокуратурою розслідують механізм фінансування терористичних організацій у «ДНР / ЛНР» через конвертацію криптовалют [3].

Так, сучасній злочинності, як обґрунтовано доводять фахівці, властиві організованість, професіоналізм, транснаціональний характер. Її діяльність має особливо тяжкі наслідки та становить небезпеку не лише національним інтересам окремої держави, а й усьому світовому співтовариству. Результати аналізу матеріалів кримінальних

проваджень свідчать про те, що довести винуватість членів злочинних угруповань в інкримінованих їм злочинах надзвичайно складно, зважаючи на їх високий професіоналізм і вміння протидіяти різними засобами і способами правоохоронним органам у розкритті та розслідуванні злочинів і суду в розгляді кримінального провадження та прийнятті законного й справедливого судового рішення. Відсутність правового регулювання НСРД, пов'язаних із моніторингом використання криптовалюти, не сприяє справедливому, швидкому й ефективному розслідуванню кримінальних проваджень.

Основною визначеною законом метою провадження НСРД є отримання та фіксація інформації про злочини, за умови, що іншим шляхом отримати такі відомості неможливо. Ця інформація підлягає документуванню в установленому законом порядку з метою подальшого використання у доказуванні наявності чи відсутності у діях окремих осіб протиправних діянь, мети та мотивів, обставин та обставинки їх вчинення, встановлення винних і вирішення питання про визначення міри їх юридичної відповідальності та з'ясування інших обставин, що мають значення у справі [7, с. 21].

Кримінальний процесуальний закон відрізняється тим, що встановлює «правила гри» у царині суспільних відносин, де обмеження прав громадян можуть бути найсуттєвішими порівняно з іншими юридичними галузями. Саме через це його якість має бути максимально високою, щоб виключити або знизити до мінімуму рівень порушення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження в перебігу здійснення процесуальних дій. Регламентуючи процес здійснення НСРД, КПК має впорядковувати діяльність зі встановлення фактичних обставин справи, створювати надійні гарантії рівності прав сторін у доведенні винності особи підозрюваного. Так, у п. 49 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України» зазначено: верховенство права ґрунтується на тому, що втручання органів виконавчої влади в права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай здійснюється судовим органом як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль дає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належної провадження [4]. Однак відсутність відповідної статті в чинному КПК позбавляє органи досудового слідства можливості звернутися до суду по відповідну ухвалу, що призводить до порушення прав особи.

Відсутність можливості законного проведення цієї НСРД під час досудового розслідування ставить під сумнів використання отриманої доказової інформації стосовно дій підозрюваного, що не дозволяє використати отримані дані як допустимий доказ. Недостатня якість закону призводить до зниження ефективності кримінальної процесуальної діяльності, оскільки суб'єкти діяльності замість того, аби ефективно її здійснювати, змушені багато зусиль і часу витратити на з'ясування питання, як саме потрібно діяти, щоб правильно реалізувати ту чи іншу неясну статтю закону. За відсутності статті закону, котра регламентує ту чи іншу діяльність, і за наявності суспільного інтересу постає питання ефективності кримінального процесу загалом.

Окрім відсутності правової бази проведення НСРД із моніторингу використання криптовалюти, ускладнюють процес досудового слідства і самі характеристики криптовалюти (певний рівень їх анонімності, швидкість трансакцій, децентралізація). Чинне кримінальне процесуальне законодавство прямо не передбачає можливості звернення органів, що здійснюють НСРД, до установ і компаній, які мають доступ до інформації стосовно операцій із криптовалютою.

Також варто звернути увагу на те, що органи досудового розслідування у ході провадження НСРД можуть отримувати інформацію про вчинення злочинів, розкрит-

тя та розслідування яких не належить до їх компетенції. З метою забезпечення реалізації функцій кримінального судочинства ця інформація не повинна бути втрачена, а передана компетентним суб'єктам для перевірки та регулювання. Відтак постає питання про те, який саме орган повинен здійснювати розслідування злочинів із протизаконним використанням та обігом криптовалют через невизначену їх природу.

Розроблені останнім часом нові методи платежів можуть зруйнувати дієвість попередніх методів і кращих зразків практики та поставити нові виклики перед фінансовими розслідуваннями в аспекті способів їх проведення [1, с. 139].

Так, 19 березня 2015 р. у справі № 750/2387/15-к слідчий суддя Деснянського районного суду Чернігова задовольнив клопотання слідчого УСБУ в Чернігівській області про тимчасовий доступ для вилучення роздруківки руху грошових коштів із зазначенням даних про контрагентів, їх призначення і підстав перерахування за розрахунковим рахунком ТОВ «БІТ-НІ». Кримінальне провадження було розпочато за ч. 1 ст. 205 КК (фіктивне підприємництво), за фактом створення невстановленими особами ТОВ «БІТ-НІ» з метою виготовлення та емісії криптовалюти «біткоїн». Для здійснення своєї діяльності ТОВ відкрило рахунок в «Дельта Банку» для розрахунків у євро, доларах США і гривні. Для легалізації зазначеної діяльності було складено договір про надання послуг апаратного хостингу (колокейшн) між ТОВ «БІТ-НІ» і компанією «Кастлтон трейдинг ЛП» (Велика Британія).

Так, з змістом положень ст. 60, 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ч. 2 ст. 159 КПК України, п. 5 ч. 1 ст. 162 КПК України, документи, доступ до яких потрібен слідству, містять інформацію, що становить банківську таємницю, тому тимчасовий доступ і вилучення їх має відбуватися на підставі ухвали слідчого судді з урахуванням доведеності підстав, передбачених ч. 5, 6, 7 ст. 163 КПК України.

Як вбачається з клопотання слідчого, у ньому доведені достатні підстави вважати, що вищевказані документи, які містять охоронювану законом таємницю, знаходяться у Публічного акціонерного товариства «Дельта Банк», можуть бути використані як доказ, іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих документів, неможливо, вони мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, а їх вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до документів, тому є всі підстави для задоволення клопотання.

Варто відзначити, що у діяльності правоохоронних органів України важливим є дотримання духу і букви закону. У вищезазначеному рішенні було використане посилання на ст. 60, 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [6], виходячи із сутності криптовалюти, яка не є ані електронними грошима, ані будь-яким іншим засобом платежу, передбаченим Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Отже, її статус на території України не визначено, і під статтю стосовно банківської таємниці криптовалюта не підпадає, оскільки її зберігання відбувається не в банківських установах. Більше того, у науці відсутня єдність поглядів стосовно правової природи криптовалюти, оскільки деякі вважають її видом валюти, а інші – звичайним об'єктом-рідчю в межах цивільного права [2]. Таким чином, відсутність законодавчого регулювання цього питання фактично позбавляє працівників правоохоронних органів можливості звертатися до слідчого судді з питанням щодо моніторингу рахунків криптовалют, а у разі постановлення ухвали слідчого судді про моніторинг рахунків криптовалют постає питання щодо законності й обґрунтованості такого рішення.

Важливим є той факт, що цифрова валюта може значно спростити для злочинців процеси приховування дже-

рел своїх статків і непомітного пересування коштів через кордони. Нешодавні приклади (такі як «Резерв свободи» та «Шовковий шлях») показують, що злочинні організації вже використовують цифрову валюту для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом [1, с. 131]. Саме певний рівень анонімності ускладнює процес контролю за криптовалютою.

Після застережень із боку Групи з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (FATF) були видані інші документи, що стосувалися загроз, пов'язаних із цифровою валютою, з погляду її використання для фінансування злочинної діяльності. У квітні 2012 р. Федеральне бюро розслідувань (ФБР) США видало результати своєї оцінки оперативної інформації під заголовком «Віртуальна валюта біткоїн: унікальні характеристики створюють нові виклики для стримування незаконної діяльності» [1, с. 135].

Проблемним питанням під час проведення слідчих дій є те, що відсутня особа (наприклад, директор компанії), якій можна вручити постанову суду про розкриття ідентифікаційних даних власника, адрес, що використовуються для спрямування доходів від незаконної діяльності. Так само не існує центрального «рахунку», який можна було б заарештувати або конфіскувати, немає і сервера, роботу якого можна було б зупинити [1, с. 135]. Однак, вважаємо, що теза стосовно неможливості зупинення серверу є спірною, оскільки завжди можливо заблокувати біржу чи компанію-гаманець, де зберігається криптовалюта, але це може призвести до невинуватених витрат.

Хоча транзакції є прив'язаними до псевдонімних рядків знаків, а не до прізвищ та імен, вони чітко видимі в блокчейні, а також незворотно й одночасно зберігаються в тисячах комп'ютерів і серверів, де будь-хто, включаючи правоохоронні органи, може отримати до них доступ та провести їх аналіз. Якщо хоча б одна транзакція або адреса є прив'язаною до конкретної особи, відстеження фінансових потоків через блокчейн стає суто тривіальною справою [1, с. 36]. Так, можна провести аналогію з автором, який написав декілька книг під псевдонімом, але якщо його справжнє ім'я стане відомим, він буде визнаний автором всіх написаних ним книжок. Це не означає, що ідентифікація власника адреси є простим завданням, але досвід минулого («Шовковий шлях» тощо) показує, що це цілком можливо. На відміну від готівкових розрахунків, цифрова транзакція завжди залишає за собою слід, і як тільки зав'язується зв'язок буде з'явлено, активи можна буде шукати, знаходити, проводити моніторинг та конфіскувати.

Так, головні розробники цієї системи визнають, що досягти розумної анонімності може бути складно, а досягти повної анонімності, мабуть, неможливо. Дійсно, система може забезпечити певний рівень анонімності, відсутній

в усіх інших засобах платежів онлайн, проте достатньо вмотивована організація має можливість аналізу та реконструкції підозрілої діяльності з біткоїнами [1, с. 136].

У минулому обмінні структури працювали в спосіб, що був притаманний Дикому Заходу, майже або й зовсім не маючи будь-яких зобов'язань, проте тепер від них вимагається реалізація контрольних заходів «Знай свого клієнта» (KYC), а в багатьох країнах – ще й реєстрація як структур, що займаються переказом грошей. За наявності таких вимог можна припускати, що центри обміну цифровою валютою можуть стати корисними партнерами в розслідуваннях, що проводять правоохоронні органи. З їхньою допомогою слідчі та прокурори можуть отримувати доступ до більшого обсягу інформації про сторони, які здійснюють перекази, окрім їхніх адрес, наприклад: контактної інформації (імені та прізвища, дати народження, адреси, телефону, адреси електронної пошти, копії документа, що посвідчує особу, або паспорта); інформації користувача (історії залишків на рахунку, місця, часу та IP-адреси); фінансової інформації: номерів банківського рахунку або кредитних карток, що використовувалися для поповнення рахунку або зняття коштів [1, с. 139]. Однак це питання дуже важко реалізувати на практиці, оскільки операції з децентралізованою валютою важко контролювати з боку держави через важкий шлях доступу до особистих гаманців із цифровою валютою користувачів, а можливість переказу коштів без третіх осіб є.

Ланцюг доказів незважаючи на те, що блокчейн зберігає та відображає чітку та прозору історію всіх транзакцій, які були проведені в мережі, і що історію можна проаналізувати, щоб виявити необхідні сліди, слідчим потрібна можливість прив'язати діяльність підозрюваного до тих підозрілих транзакцій, які розслідуються. Такий зв'язок із незаконною діяльністю, яка проводилася та спостерігалася через блокчейн, можна встановити поза межами розумних сумнівів за допомогою спостереження, аналізу трафіку в Інтернеті, експертизи ІТ-приладів підозрюваного, а також інформації, що отримується від відповідних суб'єктів економічної діяльності за рішеннями судів [1, с. 141].

Однак необхідно передбачити можливість правоохоронних органів звертатися з клопотанням до слідчого судді щодо доступу до інформації на серверах, де зберігаються криптовалютні активи. Це б значно спростило діяльність слідчого.

Отже, на мій погляд, указана проблема може бути розв'язана шляхом унесення відповідних змін до КПК України, оскільки чітка правова регламентація процесуальної діяльності досудового провадження є передумовою законності судового рішення у справі, тобто є однією з гарантій ефективного виконання завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аткинсон Ф., Хунта Е., Леман С., Монтіс Ч., Дорнбієр Е., Паезано Ф., Прейра П. Розшук незаконно отриманих активів: практичний посібник. 2016. URL: https://www.baselgovernance.org/sites/collective.localhost/files/publications/160323_tracing_illegal_assets_ukrainian_translation_-_final_corr_online.pdf.
2. Вепренцев І., Криптовалюта с точки зрения гражданского права. 2017. URL: <https://habr.com/post/334280/>.
3. СБУ викрила механізм фінансування тероризму через конвертацію криптовалют. 2018. URL: https://zik.ua/news/2018/02/01/sbu_vykryla_mehanizm_finansuvannya_teroryzmu_cherez_konvertatsiyu_1256597.
4. Справа «Волохи проти України» (Заява № 23543/02): Рішення Європейського суду з прав людини. Страсбург. 02 листопада 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138.
5. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.
6. «Про банки і банківську діяльність»: Закон України від 17 січня 2001 р. № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. С. 30.
7. Скуліш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник національної академії прокуратури України. 2012. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Vnapu_2012_2_5.